

गृत्समद (आङ्गिरसः शौनहोत्रः पश्चाद्) भार्गवः शौनकः। इन्द्रः। त्रिष्टुप्

यो जा॒त ए॒व प्र॒थ॒मो म॒नस्वा॒न्दे॒वो दे॒वान्क्र॒तुना॒ पर्य॑भूषत्।

यस्य॑ शु॒ष्मा॒द्रोद॑सी॒ अभ्य॑सेतां॒ नृ॒म्णस्य॑ म॒ह्ना स ज॑नास॒ इन्द्रः॑ ॥ २.०१२.०१

यः। जातः- आविर्भूतः। एव। प्रथमः- मुख्यः। मनस्वान्- मनस्वी। देवः। देवान्- द्योतनशक्तीः।
क्रतुना- प्रज्ञया। पर्यभूषत्- अलङ्कृतवान्। यस्य। नृम्णस्य- वीरस्य। शुष्मात्- बलात्। मह्ना-
महिम्ना। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। अभ्यसेताम्- भीते स्तः। भ्यस भये। सः। जनासः- हे जनाः।
इन्द्रः ॥१॥

यः पृ॒थि॒वीं व्य॑थ॒माना॒मदृ॑ह॒द्यः पर्व॑ता॒न्प्रकु॑पिताँ॒ अर॑म्णात्।

यो अ॒न्तरि॑क्षं वि॒ममे॒ वरी॑यो॒ यो द्या॑मस्त॒भ्रात्स ज॑नास॒ इन्द्रः॑ ॥ २.०१२.०२

यः। पृथिवीम्- भूमिम्। व्यथमानाम्- शिथिलीभूताम्। अदृहत्- दृढीकृतवान्। यः। प्रकुपितान्-
प्रचलितान्। पर्वतान्- मेघान्। अरम्णात्- नियमितवान्। यः। अन्तरिक्षम्। वरीयः- श्रेष्ठः सन्।
विममे- निर्ममे। यः। द्याम्- नभः। अस्तभ्रात्- स्तम्भितवान्। स जनास इन्द्रः ॥२॥

यो ह॒त्वाहि॑मरि॒णात्स॑प्त॒ सिन्धू॑न्यो गा उ॒दाज॑द॒पधा॒ वल॑स्य।

यो अ॒श्मनो॑र॒न्तर॑ग्निं ज॒जान॑ सं॒वृक्स॑मत्सु स ज॑नास॒ इन्द्रः॑ ॥ २.०१२.०३

यः। अहिम्- मेघं जडप्रतीकम्। हत्वा- भित्त्वा। सप्त सिन्धून्- अपो मूलशक्तिधारा
भूर्भुवरादिसप्तभूमिकासम्बन्धिनीः। सप्तार्धगर्भा भुवनस्य रेत इति श्रुतेः सप्त सिन्धवः
सप्तलोकमूलशक्तिधारा इति ज्ञायन्ते। विष्णुस्त्रीणि सरांसि धावन्निति श्रुतेश्च। अरिणात्- प्रेरितवान्।
यः। वलस्य- बन्धकस्य। अपधा- निरुद्धान्। गाः- चिद्रश्मीन्। उदाजत्- निरगमयत्। यः।
अश्मनोः- जडप्रतीकपाषाणयोः। अन्तरम्- मध्ये। अग्निम्- क्रतुप्रतीकपावकम्। जजान- ससर्ज।
समत्सु- युद्धेषु। संवृक्- शत्रुहिंसकः। स जनास इन्द्रः ॥३॥

येनेमा विश्वा च्यवना कृतानि यो दासं वर्णमधरं गुहाकः।

श्वघ्नीव यो जिगीवाँल्लक्षमादर्यः पुष्टानि स जनास इन्द्रः ॥ २.०१२.०४

येन । इमा- एतानि । विश्वा- सर्वाणि । च्यवना- भुवनानि । कृतानि- निर्मितानि । यः । दासं वर्ण- विषयवासनादास्यभावनागणम् । अधरं गुहा अकः- अधः पातितवान् । श्वघ्नीव- शुनकेन दस्युबाधक इव । यः शुनकेन चोरानन्विष्य नाशयति स श्वघ्नी । स यथा करोति तथेन्द्रो देवशुन्या जिज्ञासान्वेषणवेदनप्रतीकभूतया गाश्चिद्रश्मीन् वृत्रपिहितान् विन्दति । यः । जिगीवान्- जेता । लक्षम्- लक्ष्यम् । आददत्- जग्राह । अर्यः- आर्यः सन् । पुष्टानि- पुष्टधनानि गृहीतवान् । स जनास इन्द्रः ॥४॥

यं स्मा पृच्छन्ति कुह सेति घोरमुतेमाहुर्नैषो अस्तीत्येनम्।

सो अर्यः पुष्टीर्विज इवा मिनाति श्रदस्मै धत्त स जनास इन्द्रः ॥ २.०१२.०५

यम् । घोरम्- भयङ्करमिन्द्रम् । कुह- कुत्र । सः । इति । पृच्छन्ति । उत- अपि च । एषः- अयमिन्द्रः । नास्तीति । एनम्- एतं यम् । आहुः- वदन्ति च । सः । अर्यः- आर्यशीलः । विजइव- उद्वेजक इव । न यथार्थेनोद्वेजक इति इवशब्देन ज्ञायते । पुष्टीः- दस्यूनां बलानि । मिनाति- हिनस्ति । अस्मै- एतस्मै । श्रत् धत्त- श्रद्धां वहत । स जनास इन्द्रः ॥५॥

यो रध्रस्य चोदिता यः कृशस्य यो ब्रह्मणो नाधमानस्य कीरेः।

युक्तग्राव्णो योऽविता सुशिप्रः सुतसोमस्य स जनास इन्द्रः ॥ २.०१२.०६

यः । कृशस्य- दीनाय । ब्रह्मणः- ब्राह्मणाय । नाधमानस्य- याचमानाय । कीरेः- स्तोत्रे । रध्रस्य- समृद्धेः । चोदिता- प्रेरकः । सुतसोमस्य युक्तग्राव्णः- रसनिष्पादकस्य । यः । सुशिप्रः- शोभनप्राणः । नासिका प्राणोपलक्षणभूता । अविता- रक्षिता । स जनास इन्द्रः ॥६॥

यस्याश्वासः प्रदिशि यस्य गावो यस्य ग्रामा यस्य विश्वे रथासः।

यः सूर्यं य उषसं जजान यो अपां नेता स जनास इन्द्रः ॥ २.०१२.०७

यस्य । प्रदिशि- अनुशासने । अश्वासः- प्राणाः । यस्य । गावः- चिद्रश्मयः । यस्य । ग्रामाः-
इन्द्रियग्रामाः । यस्य । विश्वे- सर्वाः । रथासः- रंहणशक्तयः सन्ति । रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः
ऋतं रथः । यः । सूर्य- आत्मसूर्यम् । यः । उषसम्- विद्याम् । जजान- उत्पादयामास ।
इन्द्रियेशनेनैवात्मसाक्षात्कारः । यः । अपाम्- जीवोदकानाम् । नेता । स जनास इन्द्रः ॥७॥

यं क्रन्दसी संयती विह्वयेते परेऽवर उभया अमित्राः ।

समानं चिद्रथमातस्थिवांसा नाना हवेते स जनास इन्द्रः ॥ २.०१२.०८

यम् । संयती- नियमयुक्ते । क्रन्दसी- द्यावापृथिव्यौ । विह्वयेते- आह्वयतः । परे- उत्कृष्टाः
चिदाकाशाभिमुख्यः शक्तयः । अवरे- अधमाः जडशरीराख्यपृथिव्यभिमुखाः शक्तयः । उभयाः ।
अमित्राः- परस्परविरोधिन्य इव दृश्यमानाः आह्वयन्ति । समानम्- एकम् । चित्- एव । रथम्-
वाहनम् । इन्द्राभिमुखरंहणमिति कारणेन एकं वाहनमिति युक्तम् । आतस्थिवांसा- आस्थिते । नाना-
पृथक् । हवेते- आह्वयतः । स जनास इन्द्रः ॥८॥

यस्मान्न ऋते विजयन्ते जनासो यं युध्यमाना अवसे हवन्ते ।

यो विश्वस्य प्रतिमानं बभूव यो अच्युतच्युत्स जनास इन्द्रः ॥ २.०१२.०९

यस्मात् । ते- यं विना । जनासः- वीराः । न विजयन्ते- न जयन्ति । यम् । युध्यमानाः- युद्धं
कुर्वन्तः । अवसे- रक्षायै । हवन्ते- आह्वयन्ति । यः । विश्वस्य- सर्वस्य लोकस्य । प्रतिमानम्-
प्रतिनिधिः । बभूव- अभवत् । विराट् भवति । यः । अच्युतच्युत्- अचलचालकः । स जनास
इन्द्रः ॥९॥

यः शश्वतो महेनो दधानानमन्यमानाञ्छर्वा जघान ।

यः शर्धते नानुददाति श्रुध्यां यो दस्योर्हन्ता स जनास इन्द्रः ॥ २.०१२.१०

यः । शर्वा- वज्रपाणिः । शश्वतः- बहून् । महि- महत् । एनः- पापम् । दधानान्- धारयतः ।
अमन्यमानान्- अविदुषः । जघान- हिंसितवान् । यः । शर्धते- बलिने पापिने । शृध्याम्- शक्तिम् ।
नानुददाति- नानुप्रयच्छति । यः । दस्योः- स्तेनभावनायास्तेनस्य वा । हन्ता- बाधकः । स जनास
इन्द्रः ॥१०॥

यः शम्बरं पर्वतेषु क्षियन्तं चत्वारिंश्यां शरद्यन्वविन्दत् ।

ओजायमानं यो अहिं जघान दानुं शयानं स जनास इन्द्रः ॥ २.०१२.११

यः । पर्वतेषु- मेघेषु जडप्रतीकेषु । क्षियन्तम्- वसन्तम् । शम्बरम्- तदुन्मुखभावनम् । शम्बरशब्दो
मेघनामसु पठितः । मेघो जडप्रतीकः । तस्मादत्र जडोन्मुखभावनमिति गृह्यते । पूर्वमेव पर्वतशब्देन
मेघः प्रोक्तः । चत्वारिंश्यां शरदि- बहुकालानन्तरम् । अन्वविन्दत्- अन्विष्य लेभे । यः । शयानम्-
तमः प्रायम् । दानुम्- खण्डनपरम् । दो अवखण्डने । अहिम्- चित्तसंस्कारेषु अप्रज्ञायां सर्पवल्लीनम् ।
ओजायमानम्- बलिनम् । जघान- नाशितवान् । स जनास इन्द्रः ॥११॥

यः सप्तरश्मिर्वृषभस्तुविष्मानवासृजत्सर्वे सप्त सिन्धून् ।

यो रौहिणमस्फुरद्वज्रबाहुर्द्यामारोहन्तं स जनास इन्द्रः ॥ २.०१२.१२

यः । सप्तरश्मिः- भूर्भुवरादिसप्तभूमिकासम्बन्धिचिद्रश्मिसम्पन्नः । वृषभः- वर्षकः । तुविष्मान्-
बली । सतर्वे- सरणाय । सप्त सिन्धून्- अपो मूलशक्तिधारा भूर्भुवरादिसप्तभूमिकाभिमुखीः ।
अवासृजत्- बन्धनान्मोचितवान् । यः । वज्रबाहुः । द्याम्- स्वर्गम् । आरोहन्तं रौहिणम्- प्राप्तुं
यतमानम् । अस्फुरत्- हृदये स्फूर्तिं दत्त्वोद्धृतवान् । स जनास इन्द्रः ॥१२॥

द्यावां चिदस्मै पृथिवी नमेते शुष्माच्चिदस्य पर्वता भयन्ते ।

यः सोमपा निचितो वज्रबाहुर्यो वज्रहस्तः स जनास इन्द्रः ॥ २.०१२.१३

अस्मै- एतस्मा इन्द्राय । द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ । नमेते- नमस्कारं कुरुतः । अस्य-
एतस्येन्द्रस्य । शुष्मात्- बलात् । चित्- एव । पर्वताः- मेघाः । भयन्ते- भयं प्राप्नुवन्ति । यः ।
वज्रबाहुः- वज्रोपमभुजः । सोमपाः- रसपालकः । वज्रहस्तः- वज्रपाणिः । निचितः- संगृहीतो
ध्यातः । स जनास इन्द्रः ॥१३॥

यः सुन्वन्तमवति यः पचन्तं यः शंसन्तं यः शशमानमूती ।

यस्य ब्रह्म वर्धनं यस्य सोमो यस्येदं राधः स जनास इन्द्रः ॥ २.०१२.१४

यः । सुन्वन्तम्- रसनिष्पादकम् । अवति- रक्षति । यः । पचन्तम्- स्वचित्तं पक्वं कुर्वन्तम् । ऊती-
रक्षायै । शंसन्तं शशमानम्- मन्त्रैः स्तावकम् । अवति । यस्य- यदर्थम् । ब्रह्म- मन्त्रो मेघा वा ।
वर्धनम्- वर्धितो वर्धिता वा भवति । यस्य- यदर्थम् । सोमः- रसो निष्पन्नः । यस्य- यत्सम्बन्धिनी ।
इदम्- एषा । राधः- संसिद्धिः । स जनास इन्द्रः ॥१४॥

यः सुन्वते पचते दुध आ चिद्वाजं दर्दधि स किलासि सत्यः ।

वयं ते इन्द्र विश्वह प्रियासः सुवीरासो विदथमा वदेम ॥ २.०१२.१५

यः । सुन्वते- रसनिष्पादकाय । पचते- पक्वं कुर्वते । दुधः- दुर्धरः सन् । आ- आभिमुख्येन । चित्-
एव । वाजम्- बलम् । दर्दधि- यच्छसि । सः- असौ त्वम् । सत्यः किलासि । इन्द्र- परमेश्वर । ते-
तव । प्रियासः- प्रियाः । सुवीरासः- शोभनवीर्यसम्पन्नाः । वयम् । विश्वह- सर्वेष्वहःसु । विदथम्-
यज्ञसभायाम् । आ वदेम- धर्मं ब्रवाम ॥१५॥